

Історія

УДК 94:[329.145+342].01(470+571-44)''1822/1825''

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.15335407>**Історико-правовий контекст «Руської Правди» П. Пестеля та
«Конституції» М. Муравйова: паралелі та розбіжності****Михтуненко Вікторія Вікторівна,**

кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії,
міжнародних відносин та методики навчання історичних дисциплін,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка,
м. Суми, Україна, <https://orcid.org/0000-0003-2660-1632>

Прийнято: 19.04.2025 | Опубліковано: 30.04.2025

Анотація. У статті висвітлені політичні та правові проекти, розроблені діячами революційного руху Російської імперії XIX ст., які є важливими джерелами для розуміння еволюції державних інститутів та правової думки зазначеного періоду. Особливу увагу авторка звертає на ідеї, запропоновані такими видатними особистостями, як П. Пестель і М. Муравйов, що стали основою для «Руської правди» та «Конституції». Обидва документи відображають глибоке розчарування існуючим політичним порядком та прагнення до створення нових правових основ для російського суспільства. Порівняння цих проектів дозволяє виявити не лише схожі погляди на необхідність реформ, а й важливі розбіжності в уявленнях про майбутнє імперії.

У статті порівнюється «Руська правда» П. Пестеля та «Конституція» М. Муравйова, що дозволяє не лише виявити важливі паралелі й розбіжності в їхніх концепціях, але й з'ясувати їхній вплив на подальший розвиток правової думки в Російській імперії. Аналіз правових ідей декабристів, зокрема щодо скасування кріпосного права, організації державної влади та побудови нового соціального порядку, є важливим для розуміння етапів еволюції правової системи. Вивчення таких проектів допомагає з'ясувати корені сучасних правових і політичних систем, а також відзначити роль інтелектуальної спадщини декабристів у контексті революційних процесів XIX ст.

Авторка поставила за мету порівняння правових концепцій «Руської правди» П. Пестеля та «Конституції» М. Муравйова в їх історико-правовому контексті, виявлення паралелей і розбіжностей у підходах до політичних реформ і організації державної влади, а також оцінці їх впливу на розвиток правової думки Російської імперії в XIX ст.

У методологічному плані стаття спирається на історико-правовий, порівняльний та контекстуальний методи. Історико-правовий метод дозволяє дослідити правові концепції в їх історичному розвитку та контексті епохи, а порівняльний метод використовується для виявлення схожих та відмінних аспектів у правових документах П. Пестеля та М. Муравйова. Контекстуальний метод дає змогу розглянути ідеї авторів через призму політичних, соціальних і економічних умов того часу.

Результати дослідження підтверджують, що «Руська правда» П. Пестеля і «Конституція» М. Муравйова відображають різні етапи розвитку політично-правових ідей у Російській імперії початку XIX ст., зокрема щодо ступеня радикалізму і реалістичності запропонованих реформ. Порівняння цих концепцій дозволяє краще зрозуміти інтелектуальну спадщину декабристів і їхній внесок у формування майбутніх правових і політичних рухів

імперії. Дослідження може бути розширене в напрямку аналізу, як правові ідеї декабристів вплинули на подальші політичні рухи в Росії, зокрема на Конституційну реформу Олександра II, яка започаткувала важливі зміни в правовій системі.

Ключові слова: *Руська правда, П. Пестель, Конституція, М. Муравйов, декабристи, правові концепції, конституційна монархія, республіканізм.*

Historical and legal context of P. Pestel's “Ruthenian Truth” and M. Muravyov's “Constitution”: parallels and discrepancies

Mykhtunenko Viktoriia,

Candidate of Historical Sciences, Senior Lecturer at the Department of World History, International Relations, and Methods of Teaching Historical Disciplines
Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko,
Sumy, Ukraine, <https://orcid.org/0000-0003-2660-1632>

Abstract. *The article explores the political and legal projects developed by the figures of the revolutionary movement in the Russian Empire during the 19th century, which serve as significant sources for understanding the evolution of state institutions and legal thought of the period. Special attention is given to the ideas proposed by prominent individuals such as P. Pestel and N. Muravyov, which formed the basis of the Russkaya Pravda and the Constitution, respectively. Both documents reflect a profound dissatisfaction with the existing political order and a desire to establish new legal foundations for Russian society.*

The comparison of these projects reveals not only shared perspectives on the necessity of reform, but also important divergences in their visions for the future of the empire. The article examines Russkaya Pravda by P. Pestel and the Constitution

by N. Muravyov, allowing for the identification of key parallels and contrasts in their conceptual frameworks, as well as an assessment of their impact on the subsequent development of legal thought in the Russian Empire.

The analysis of the Decembrists' legal ideas – particularly regarding the abolition of serfdom, the organization of state power, and the construction of a new social order – is crucial for understanding the stages in the evolution of the Russian legal system. Studying such projects sheds light on the roots of modern legal and political systems and highlights the role of the Decembrists' intellectual legacy in the broader context of 19th-century revolutionary movements.

The objective of the article is to compare the legal concepts of Russkaya Pravda and Muravyov's Constitution within their historical and legal context, to identify both parallels and divergences in their approaches to political reform and state organization, and to evaluate their influence on the development of legal thought in the Russian Empire in the 19th century.

Methodologically, the article employs historical-legal, comparative, and contextual approaches. The historical-legal method facilitates the exploration of legal concepts within their historical development and the era's context. The comparative method is used to identify similarities and differences in the legal documents of Pestel and Muravyov. The contextual method enables the analysis of the authors' ideas through the lens of the political, social, and economic conditions of the time.

The results of the study confirm that Pestel's Russkaya Pravda and Muravyov's Constitution reflect different stages in the development of political and legal thought in early 19th-century Russia, particularly in terms of the radicalism and realism of their proposed reforms. The comparison of these concepts provides deeper insight into the Decembrists' intellectual legacy and their contribution to the formation of future legal and political movements within the empire. This research can be further

expanded to examine how the Decembrists' legal ideas influenced later political movements in Russia, especially the Constitutional Reform of Alexander II, which initiated significant changes in the legal system.

Keywords: *Russian Truth, P. Pestel, Constitution, M. Muravyov, Decembrists, legal concepts, constitutional monarchy, republicanism.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку історичної науки спостерігається посилена увага до вивчення процесів формування політико-правових концепцій у період раннього модерного націєтворення та пошуку моделей державності у Східній Європі. У цьому контексті звернення до порівняльного аналізу програмних документів декабристів – «Руської Правди» Павла Пестеля та «Конституції» Микити Муравйова – набуває особливої наукової цінності. Документи є важливими джерелами для розуміння специфіки політичної думки Російської імперії першої третини XIX ст., у якій відбивалися ідеї європейського Просвітництва, революційного досвіду Франції та США, а також спроби їх адаптації до умов багатонаціональної імперії. Вивчення паралелей і розбіжностей між цими проектами дає змогу глибше зрозуміти природу ідейної боротьби серед декабристів і розкриває внутрішню складність їх руху.

Актуальність теми зумовлена потребою у переосмисленні питань історичної легітимності національних державних утворень на теренах колишньої Російської імперії. Програми П. Пестеля та М. Муравйова зачіпали питання територіального устрою, самовизначення народів, прав людини та громадянина, що особливо важливо в контексті сучасних наукових дискусій про витоки української державності й правових традицій. У добу, коли особливу вагу набувають питання правової культури, конституціоналізму та концепцій громадянського суспільства, аналіз ранніх проектів політичної

модернізації, таких як «Руська Правда» П. Пестель і «Конституція» М. Муравйова, дозволяє осмислити історичний досвід спроб встановлення правової держави у несприятливих умовах авторитаризму. Це надає темі безпосередньої практичної важливості для розуміння причин незавершеності чи поразки реформаторських рухів у Східній Європі.

Таким чином, дослідження історико-правового контексту «Руської Правди» П. Пестеля і «Конституції» М. Муравйова з виявленням їхніх паралелей та розбіжностей є не лише важливим для поглиблення знань про декабристський рух, але й сприяє кращому розумінню довготривалих тенденцій розвитку правової думки й політичної культури в регіоні. Це дозволяє актуалізувати вивчення історичного досвіду пошуку моделей справедливого державного устрою в контексті сучасних викликів. Розвиток правових та політичних ідей у Російській імперії в першій пол. XIX ст. був тісно пов'язаний з діяльністю революційного руху, представники якого намагалися вплинути на майбутнє держави через розробку різних правових проектів [13, с. 208].

Результати аналізу історико-правового контексту «Руської Правди» П. Пестеля та «Конституції» М. Муравйова мають важливе практичне значення для сучасних історико-правових досліджень, адже вони сприяють глибшому розумінню еволюції політико-правових ідей у Російській імперії початку XIX ст., що є необхідним для реконструкції процесів становлення правової думки в Східній Європі. Дослідження розкриває джерела та напрями впливу європейських конституційних традицій на російський і український політико-правовий простір, що дозволяє порівнювати моделі державного устрою, пропонувані декабристами, із сучасними концепціями конституціоналізму, прав людини та федералізму. Встановлення паралелей і розбіжностей між двома програмами декабристів дозволяє уточнити уявлення

про внутрішню динаміку опозиційної політичної думки в імперії, а також сприяє розвитку компаративістських підходів у сучасних дослідженнях історії права.

Отримані результати можуть бути використані для підготовки спеціальних курсів з історії права, конституціоналізму, державотворчих процесів у Східній Європі, а також при проведенні подальших досліджень з проблем політичної модернізації та правового реформування.

Одними з найвизначніших документів цього періоду є «Руська правда» П. Пестеля [11] та «Конституція» М. Муравйова [6], які містять у собі радикальні та помірковані пропозиції щодо політичних реформ, організації державної влади та соціальних змін. Однак дослідження цих проектів до цього часу не отримало достатньої порівняльної оцінки, що залишає певну прогалину в розумінні еволюції правових концепцій того часу.

Тому необхідно звернути увагу на аналіз ідеологічних засад, закладених у цих документах, зокрема на виявлення паралелей і розбіжностей у підходах до реформ, що могли б вплинути на подальший розвиток правової думки в Російській імперії. Порівняння «Руської правди» та «Конституції» дозволить не тільки виявити основні відмінності в правових концепціях, але й визначити, як ці проекти відображають різні підходи до побудови ідеальної політичної системи та боротьби за зміну існуючого порядку. Водночас залишається відкритим питання про їх реалістичність та здатність до практичної реалізації в умовах Російської імперії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження правових і політичних концепцій декабристів, зокрема їхніх програмних документів, є важливою частиною вивчення революційного руху в Російській імперії першої половини XIX ст. Останніми десятиліттями наукові інтереси з цього питання

значно зросли, і низка дослідників з різних країн приділяє велику увагу вивченню правових ідеалів декабристів та їх проектів.

Одним з основних джерел для вивчення ідеї П. Пестеля є його власна «Руська правда» [17, с. 77], яка містить докладну програму реформ, спрямовану на ліквідацію монархії, встановлення республіканської форми правління та скасування кріпосного права. Водночас «Конституція» М. Муравйова [6, с. 272], яка була розроблена як поміркована альтернатива, пропонувала створення конституційної монархії, що зберігала основні монархічні інститути, але надавала їм нові правові рамки. Ці документи були основними для розуміння політичних орієнтацій декабристів і значною мірою відображають настрої того часу.

Серед українських дослідників, які зверталися до аналізу програмних документів декабристів, слід відзначити роботи таких вчених, як Г. Казьмирчук [3], Ю. Калугін [4], Л. Кульчицький [5], Б. Грінченко [2], які досліджували ідеї П. Пестеля та М. Муравйова в контексті соціальних і політичних змін, що відбувалися в Росії та Україні. Наприклад, Ю. Калугін у своїй монографії «Декабристи в Україні» [4] детально розглянув вплив руху декабристів на події в Україні, зокрема на політичні орієнтації українських інтелігентів того часу. Л. Кульчицький в роботах «Революційні рухи в Росії та їх вплив на Україну» [5] аналізував зв'язки між декабристами та українським рухом за автономію, зокрема щодо ідей соціальних реформ і правового устрою.

Серед зарубіжних дослідників, які активно працюють над цією темою, варто виділити: П. О'Міра [15], Й. П. Шварц-Зоора [18], М. Прозорова [12]. Наприклад, британський історик П. О'Міра в своєму фундаментальному дослідженні «The Decembrist Pavel Pestel: Russia's First Republican» [15] детально аналізує життя, політичну діяльність та ідеологічні погляди П. Пестеля, зокрема його програмний документ «Руська правда», який

вважається першим республіканським маніфестом у російській історії. Важливу роль у дослідженні політичних ідей декабристів відіграє також австрійський історик Й. П. Шварц-Зоход [18], який у своєму дослідженні аналізує ідеологічні основи декабризму та його вплив на подальший розвиток російської політичної думки. Що стосується самого тексту «Руської правди» П. Пестеля, то він був об'єктом численних досліджень. Так, роботи М. Прозорова [12] зосереджуються на розгляді правових принципів, що містяться в документах декабристів, а також на їх значенні для подальших політичних рухів у Росії.

У вітчизняній історіографії аналіз «Руської Правди» П. Пестеля та «Конституції» М. Муравйова традиційно фокусується на їх значенні для внутрішнього розвитку Російської імперії та ранніх проявів ідей національної державності, з особливою увагою до соціальних питань – скасування кріпацтва, визначення форм правління, статусу народів імперії. При цьому в українській науковій традиції робиться акцент також на питанні автономії або потенційної незалежності України в рамках проєктованого нового державного устрою.

Натомість зарубіжна історіографія (особливо західноєвропейська та американська) підходить до цих документів у ширшому контексті порівняльної історії революційних рухів і правових ідей початку ХІХ ст. Основна увага приділяється виявленню впливу європейських та американських конституційних моделей, оцінці декабристського руху як епізоду загального процесу ліберального пробудження в Європі, а також критичному аналізу утопічності та практичної нездійсненності проєктів декабристів.

Таким чином, останні дослідження з цієї теми підкреслюють важливість порівняння ідей П. Пестеля та М. Муравйова, а також взаємозв'язок між їхніми концепціями і більш широкими європейськими та американськими політичними рухами. Вивчення програмних документів декабристів

продовжує бути актуальним і важливим для розуміння етапів розвитку правових і політичних ідеалів XIX ст.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.

Попри наявність наукового інтересу до декабристського руху, правові проекти П. Пестеля («Руська правда») та М. Муравйова («Конституція») досі не отримали всебічного аналізу в історико-правовому контексті з урахуванням як спільних ідеологічних засад, так і концептуальних відмінностей. Залишається недостатньо вивченим зміст запропонованих правових механізмів організації державної влади, співвідношення централізації й федералізму, а також моделі скасування кріпосного права та забезпечення громадянських прав. Окремою малодослідженою проблемою є вплив цих правових концепцій на подальший розвиток правової та політичної думки в Російській імперії.

Недостатньо розкритими залишаються конкретні механізми розподілу повноважень між гілками влади, принципи формування і підзвітності органів влади, а також система виборів і місцевого самоврядування. В аспекті співвідношення централізації і федералізму потребують глибшого аналізу питання правового статусу національних регіонів, обсягу їхньої автономії та взаємодії з центральною владою. Недостатньо проаналізовані також конкретні моделі скасування кріпосного права: порядок звільнення селян, їхній подальший правовий статус, гарантії громадянських прав і механізми їхнього захисту. Крім того, слабо висвітленим залишається питання про рецепцію ідей П. Пестеля та М. Муравйова в політичній та правовій думці другої половини XIX – початку XX ст., зокрема їхній вплив на реформи та революційні рухи, що актуалізує необхідність подальшого комплексного дослідження теми.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні комплексного історико-правового аналізу «Руської Правди» П. Пестеля та «Конституції» М.

Муравйова з акцентом на системне порівняння не лише ідеологічних засад, але й конкретних правових механізмів організації державної влади, співвідношення централізованих та федеративних елементів устрою, моделей скасування кріпосного права та гарантування громадянських прав.

На відміну від попередніх досліджень, де переважно розглядалися загальні політичні ідеї декабристів або аналізувалися окремо документи П. Пестеля й М. Муравйова, у цьому дослідженні зроблена характеристика правових концепцій за ключовими критеріями: організація державної влади, співвідношення централізації й федералізму, способи скасування кріпосного права, система гарантій громадянських прав і свобод, а також механізми забезпечення правового захисту громадян. Крім того, авторське дослідження приділяє увагу впливу зазначених проектів на подальший розвиток правової думки в Російській імперії, що дозволяє простежити трансформацію окремих ідей у контексті реформаторських рухів другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Метою статті є дослідження історико-правового контексту формування та змісту правових концепцій, викладених у «Руській Правді» П. Пестеля та «Конституції» М. Муравйова, з метою виявлення паралелей і розбіжностей у їхньому баченні політичних реформ, організації державної влади та ролі права в трансформації імперської системи. У межах даного дослідження варто визначити такі завдання:

- проаналізувати історичні умови виникнення «Руської Правди» П. Пестеля та «Конституції» М. Муравйова;
- розкрити ключові положення «Руської Правди» П. Пестеля та «Конституції» М. Муравйова, щодо форми державного устрою, прав та свобод громадян;

– оцінити ступінь радикалізму запропонованих реформ у контексті політичної ситуації початку XIX ст.;

– здійснити порівняльний аналіз концептуальних засад обох проектів, виявивши як спільні ідеологічні орієнтири, так і суттєві відмінності у підходах до побудови нової моделі державності;

– дослідити вплив правових ідей П. Пестеля та М. Муравйова на подальший розвиток правової та політичної думки в Російській імперії, зокрема у контексті реформаторських процесів другої половини XIX ст.

У методологічному плані дослідження спирається на три основні методи: історико-правовий, порівняльний та контекстуальний, кожен з яких має своє специфічне застосування для розкриття правових концепцій «Руської Правди» П. Пестеля та «Конституції» М. Муравйова.

Історико-правовий метод дозволяє дослідити правові концепції у їх історичному розвитку та в контексті епохи. Цей підхід дає можливість зрозуміти, як правові ідеї П. Пестеля та М. Муравйова відображали реальні соціальні, політичні та економічні умови того часу, а також як ці концепції взаємодіяли з іншими політичними та правовими ініціативами, що існували в Російській імперії на початку XIX ст. Використання історико-правового методу дозволяє не лише відтворити зміст документів, але й зрозуміти їх місце в історичному контексті та їх вплив на подальший розвиток правових ідей.

Порівняльний метод застосовується для виявлення схожих та відмінних аспектів у правових документах П. Пестеля та М. Муравйова. Цей метод дозволяє порівняти основні положення обох проектів, зокрема щодо форми державного устрою, прав і свобод громадян, механізмів скасування кріпосного права та інших ключових аспектів. Завдяки порівнянню можна виокремити як спільні ідеологічні орієнтири, так і суттєві розбіжності в їх підходах до реалізації політичних і правових змін в імперії.

Контекстуальний метод дозволяє розглядати ідеї П. Пестеля та М. Муравйова через призму політичних, соціальних та економічних умов того часу. Оскільки правові концепції цих авторів були значною мірою відповіддю на конкретні соціально-політичні виклики своєї епохи, контекстуальний метод дає можливість глибше зрозуміти, чому ті чи інші ідеї були запропоновані та як вони мали на меті впливати на суспільство і державний устрій Російської імперії. Це дає змогу оцінити не лише теоретичні аспекти правових проєктів, але й їх практичне застосування в реальних умовах часу.

Виклад основного матеріалу.

Період I пол. XIX ст. в історії Російської імперії був позначений зростанням опозиційних настроїв серед дворянської інтелігенції, які шукали шляхи до оновлення державного устрою. Одним із найяскравіших виявів цих прагнень стала діяльність декабристів – учасників руху, що поставив собі за мету докорінну зміну автократичної системи управління [3, с. 136-137]. У центрі їх політичних пошуків опинилися проєкти майбутнього устрою держави, найвідомішими серед яких є «Руська Правда» Павла Пестеля та «Конституція» Микити Муравйова.

Ці два документи, хоч і мали спільну мету – модернізацію Росії через скасування кріпацтва, реформу управління та утвердження прав і свобод громадян, – істотно різнилися за ідеологічними засадами, баченням форм правління та механізмами забезпечення нової політичної системи. Їх порівняння дає змогу глибше зрозуміти інтелектуальний спектр декабристського руху, а також виявити історико-правові підходи до конституціоналізму в умовах постнаполеонівської Європи.

Правова доктрина декабристів формувалася під впливом європейського Просвітництва, ідей Французької революції та конституційних проєктів епохи постнаполеонівської Європи. У центрі їх світогляду перебувала концепція

верховенства права, що мала забезпечити обмеження самодержавної влади та створення легітимного суспільного договору між державою і громадянином [7, с. 163]. Декабристи вперше в історії Російської імперії намагалися системно осмислити питання конституціоналізму, поділу влад, громадянських прав та гарантій особистої свободи.

«Руська Правда» П. Пестеля посідає ключове місце серед програмних документів декабристів, будучи спробою юридичного обґрунтування революційної трансформації російського суспільства. Написана у 1821–1825 рр., вона поєднує радикальні політичні ідеї з елементами чітко структурованого правового мислення. П. Пестель пропонував знищення самодержавства й установа республіки, яку він називав «єдиною і неподільною», що свідчить про його відмову від будь-яких федеративних підходів: «Росія має бути республікою єдиною і неподільною» [11, с. 37].

Ідея правової держави у П. Пестеля знаходить втілення в системі нових органів влади: законодавчу функцію мало виконувати Народне Віче, виконавчу – Державна Дума, а судова влада мала бути незалежною. Він наголошує: «Суд повинен бути відділений від усякої іншої влади та підпорядковуватися лише закону» [11, с. 91]. Це положення є виразом ідеї поділу влади, яка була нетиповою для політичної культури Російської імперії того часу. Особливої уваги заслуговують погляди П. Пестеля на права і свободи людини. Він послідовно стверджує, що кожна людина має «право на життя, свободу, власність», а позбавлення цих прав можливе лише за вироком суду [11, с. 63]. Таким чином, він закладає основи правової доктрини, згідно з якою особистість не є підданим самодержця, а повноправним громадянином.

Один з найрадикальніших пунктів документу – це скасування кріпацтва. П. Пестель декларує, що «будь-яка людина народжується вільною» [11, с. 57], і пропонує надати селянам особисту свободу. Проте він обережно підходить до

земельного питання: земля мала бути поділена на державний фонд, що розподілявся б на користь народу, та приватну власність, яка залишалася за поміщиками. У цьому він намагався поєднати соціальну справедливість із захистом приватного права власності. Важливою особливістю «Руської Правди» є її спроба кодифікувати державні й громадянські інститути в єдиному документі. П. Пестель виступав не лише як політичний діяч, а й як правник-утопіст, що розглядав право як інструмент глибокого перетворення суспільства. У його трактуванні закон – це не воля монарха, а вираз народного суверенітету, що забезпечує рівність усіх громадян перед законом [11, с. 60].

Таким чином, «Руська Правда» – це не просто політичний маніфест, а концептуальний правовий проект, що передбачає побудову нової державності на засадах громадянських свобод, верховенства права та народного суверенітету. З огляду на політичні реалії початку ХІХ ст., документ виглядає надзвичайно прогресивним і водночас утопічним, але саме в цьому полягає його історико-правова цінність.

Конституція М.Муравйова, складена в 1825 р., є важливим документом, що відображає погляди декабристів на організацію державного ладу в Російській імперії. М.Муравйов пропонував радикальну реорганізацію держави на основі республіканських і демократичних принципів [9, с. 88]. Перш за все, М. Муравйов виступав за створення республіканської форми правління, відкидаючи самодержавство. Конституція проголошувала, що вся влада повинна належати Народному Віче, що підтверджує прогресивну ідею народного суверенітету: «Вся влада в Росії повинна належати Народному віче...» [6, с. 34].

Досліджуючи документ, можна побачити, що М. Муравйов пропонує чітко структуровану систему органів влади, у якій велика роль відводиться Народному віче. Однак важливою рисою цього проекту є також велика роль

президента, якого мало обирати це віче. Призначений президент мав значні повноваження в управлінні країною, що ставило акцент на парламентському характері республіки, але водночас дозволяло центральному органу (президенту) мати певні повноваження: «Президент є головою держави і керує урядом...» [6, с. 45]. Щодо прав і свобод громадян, М. Муравйов пропонував значні зміни, зокрема скасування кріпосного права, що було однією з найбільш радикальних частин документу. Він чітко заявляв: «Всі вільні люди повинні мати право на землю для власного обробітку...» [6, с. 50]. Це ставить його документ у ряди прогресивних для того часу політичних проектів, оскільки включає гарантії особистих прав і свобод. Зокрема, документ встановлює, що ніхто не може бути позбавлений свободи чи майна без рішення законного суду. Положення про невід’ємні права людини вказує на прагнення до встановлення верховенства права в суспільстві: «Жодна особа не може бути позбавлена свободи чи майна, окрім як за вироком законного суду...» [6, с. 40]. Це стало важливим кроком до заснування правового порядку, який був би відокремлений від волі монарха чи урядовців.

Ідеї М. Муравйова щодо організації влади не обмежуються лише теоретичними уявленнями. Він акцентував на поділі влади на три гілки – законодавчу, виконавчу та судову. Це мало би забезпечити певний контроль і баланс між різними органами, щоб уникнути зловживань і авторитаризму: «Судова влада повинна бути окремою від виконавчої та законодавчої» [6, с. 60]. Особливо важливою є ідея громадянських прав, яку М. Муравйов вкладає в основу політичного устрою. Він не тільки скасовує кріпосне право, але й вводить загальне виборче право для всіх громадян старше 21 року. Це було революційним кроком для Росії того часу: «Всі громадяни, які досягли 21 року, мають право брати участь у виборах до Народного Віче...» [6, с. 55].

Загалом, Конституція М. Муравйова пропонує зміни, що стосуються кожної сфери життя, від прав громадян до розподілу державних функцій. Вона ставить основи для створення демократичного устрою, де народний суверенітет має стати основою всіх політичних процесів. Хоча документ був радикальним і утопічним для свого часу [8, с. 312], він став важливим кроком у напрямку до демократичних реформ, що згодом відобразатимуться в політичних рухах і революціях початку ХХ ст.

Порівнюючи два проекти декабристів з точки зору права, можна виділити кілька ключових аспектів, які суттєво відрізняють їх погляди на правовий устрій Російської імперії. П. Пестель у своїй «Руській Правді» пропонує республіканську форму правління, де основною одиницею держави є народ. Він виступає за республіку, що базується на принципі єдності та неподільності держави. П. Пестель прямо відкидає будь-які федеративні чи автономні підходи, наполягаючи на тому, що Росія повинна бути однією, єдиною республікою. У нього жорстка концепція централізованої держави, де всі політичні процеси зосереджені в руках єдиного органу, що представляє народ. Його проект передбачає наявність єдиного національного парламенту і значно меншу роль місцевих органів влади, на відміну від М. Муравйова, який пропонує більшу гнучкість у політичній структурі [1, с. 26].

З іншого боку, М. Муравйов, пропонує більш м'яку республіканську модель, де також відкидається самодержавство, але допускається певна гнучкість у структурі держави. Він розглядає можливість обрання президента і передбачає парламентську систему за участі народного віче, яке також може мати важливу роль у політичному процесі [10, с. 92]. М. Муравйов визнає важливість участі народу в управлінні, але пропонує більш збалансовану модель, де центральна виконавча влада має чітко визначені межі. Хоча він також виступає за республіканську форму правління, його погляди менш

радикальні у порівнянні з П. Пестелем, особливо щодо ролі місцевих органів влади, що більше нагадує парламентаризм.

Відмінності між проектами П. Пестеля і М. Муравйова проявляються і в аспекті права громадян. П. Пестель акцентує увагу на централізації влади і на створенні рівності всіх громадян перед законом. Він визнає скасування кріпосного права, що є важливим кроком у напрямку до політичної та економічної свободи, але в його системі майже всі повноваження сконцентровані в руках центральної влади [5, с. 7-8]. М. Муравйов, у свою чергу, розглядає більшу автономію місцевих громад та збереження певної гнучкості в адміністративній організації, що дозволяє різним частинам країни мати більше політичних прав.

Конституція М. Муравйова також включає більш детальну систему розподілу влади між виконавчою, законодавчою та судовою гілками, що є важливою ознакою балансу влади. У нього більше уваги приділяється демократичним механізмам, таким як обрання президента та участь народного віче у законодавчому процесі, в той час як у П. Пестеля система була значно більш централізованою, з меншим місцем для народного контролю [18, с. 82]. Ось таким чином, основною відмінністю між проектами П. Пестеля і М. Муравйова є рівень централізації влади і демократичних механізмів. П. Пестель створює систему, де центральна влада має абсолютну перевагу і є безпосередньо підконтрольною народному представництву, в той час як М. Муравйов пропонує більш збалансовану систему, де народу надається більше можливостей для участі в управлінні через різні органи влади, зокрема парламент і президентство.

Хоча в історії немає умовного способу, але варто зазначити, що якщо б проекти П. Пестеля та М. Муравйова реалізувалися, Росія пережила б кардинальні зміни у своєму політичному устрої. У разі впровадження проекту

П. Пестеля, країна могла б стати жорстко централізованою республікою, де влада була б зосереджена в руках народного представництва, а політичні права громадян гарантовані рівністю перед законом. Така система, однак, могла б призвести до збереження високого рівня контролю держави над суспільством, обмежуючи місцеву автономію та індивідуальні свободи в межах жорсткої централізації. Якби реалізувався проект М. Муравйова, Росія, ймовірно, стала б більш демократичною країною з розподілом влади, можливістю участі громадян у політичному процесі через обрання президента і парламентське управління. Місцеві громади мали б більшу автономію, а демократичні механізми – обрання та контроль влади – могли б забезпечити більш стабільне і менш репресивне управління.

Незважаючи на значний вклад, який ці конституційні проекти зробили в розвиток політичних ідеалів декабристів, існує ряд аспектів, які потребують подальшого вивчення. Зокрема, важливим напрямом є детальніше порівняння правових ідеологій П. Пестеля та М. Муравйова, зокрема їх поглядів на громадянські права і свободи, а також на можливості їх реалізації в реальному політичному контексті Російської імперії того часу. Іншим важливим аспектом є вивчення впливу цих проектів на подальший розвиток політичних рухів у Росії. Ідеї П. Пестеля та М. Муравйова не були реалізовані безпосередньо після декабристського повстання, але їх погляди, без сумніву, мали значний вплив на формування пізніших революційних і реформаторських рухів в Росії. Тому буде корисно зосередитися на вивченні спадщини декабристських проектів у контексті подій XIX ст.

Результати дослідження.

«Руська Правда» П. Пестеля та «Конституція» М. Муравйова є важливими етапами в розвитку політичної та правової думки в Російській імперії, відображаючи різні підходи до організації державної влади, прав і

свобод громадян, а також до питання скасування кріпосного права. У результаті порівняння правових концепцій П. Пестеля і М. Муравйова виокремлені як спільні ідеологічні орієнтири, так і суттєві розбіжності, що дозволяє оцінити їх значення для розвитку правової та політичної думки в Росії. Далі представлена таблиця, що наочно ілюструє ці паралелі та розбіжності:

Таблиця 1

Порівняння програмних документів декабристів

Критерії порівняння	«Руська правда» П. Пестеля	«Конституція» М. Муравйова
Форма державного устрою	Централізована республіка з обмеженою владою імператора (глава держави обирається на 6 років)	Сильна централізована влада, монарх має значні повноваження (влада довічна)
Політичні права громадян	Обмеження прав для певних груп населення (під час революційних перетворень)	Поширення політичних прав на громадян, але з обмеженнями для певних верств населення (напр. дворянство)
Роль монарха	Обмежена влада імператора, функції монарха зведено до номінальних	Монарх залишається ключовою фігурою, хоча підпорядкований певним конституційним обмеженням
Права на землю та земельна власність	Пропонується радикальна аграрна реформа, скасування кріпосного права, розподіл землі серед селян	Приватна власність на землю з певними обмеженнями щодо землеволодіння, менш радикальна аграрна реформа
Права та свободи людини	Обмеження прав і свобод для різних соціальних груп, зокрема селян	Проголошення прав і свобод для всіх громадян, з обмеженнями для певних верств населення
Підхід до кріпосного права	Повне скасування кріпосного права	Обмеження кріпосного права, але не повне скасування; земельна реформа має менш радикальний характер
Вплив на подальший розвиток права	Відкриває шлях до демократичних перетворень, хоча обмежений в певних аспектах	Вплинув на розвиток конституціоналізму в Росії, хоча залишав монарха на чолі держави

Обидва документи прагнули обмежити абсолютну владу монарха та проголошували права громадян, але П. Пестель пропонував більш радикальні перетворення, зокрема, федеративний устрій та скасування кріпосного права, тоді як М. Муравйов зберігав централізовану монархію і обмежував реформи. У питаннях аграрних реформ П. Пестель надавав перевагу розподілу землі серед селян, а М. Муравйов підтримував приватну власність на землю з обмеженнями. Ступінь радикалізму реформ П. Пестеля був значно вищим, що також відображає основну різницю між підходами до організації нової моделі державності.

Висновки і перспективи подальших розвідок.

У ході дослідження було виконано комплексний аналіз «Руської Правди» П. Пестеля та «Конституції» М. Муравйова в історико-правовому контексті, що дало змогу детально розглянути основні положення документів та визначити їх вплив на подальший розвиток політичної та правової думки в Російській імперії.

Історичні умови, що сприяли виникненню «Руської Правди» та «Конституції», були зумовлені глибокою соціальною та політичною кризою в Російській імперії після наполеонівських воєн. Економічні труднощі, зростаючі соціальні суперечності, невдоволення шляхти та інтелігенції відсутністю реформ підштовхували до пошуку нових моделей управління державою. Декабристські рухи, які прагнули кардинальних змін у політичній структурі, стали відповіддю на ці виклики.

«Руська Правда» П. Пестеля передбачала створення федеративної держави, з проголошенням широких прав і свобод громадян, скасуванням кріпосного права та наданням селянству земельних наділів. Натомість «Конституція» М. Муравйова зберігала централізовану монархію, підтримувала привілеї дворянства і вважала необхідним обмежити права селян.

Обидва документи ставили перед собою завдання реформувати державну систему, але за різними підходами до реалізації цих цілей.

Ступінь радикалізму реформ у «Руській Правді» П. Пестеля був значно вищим, ніж у «Конституції» М. Муравйова. П. Пестель прагнув до кардинальної зміни політичної системи, створення республіканської держави та широких соціальних реформ, тоді як Муравйов дотримувався більш поміркованого підходу, який зберігав авторитарні елементи монархії, лише з незначними змінами в політичній організації.

Порівняння концептуальних засад «Руської Правди» та «Конституції» дозволило виявити суттєві розбіжності між документами. П. Пестель віддавав перевагу федералізму, докорінному перегляду соціальної структури та обмеженню влади монарха, тоді як М. Муравйов підтримував збереження централізованої монархії з певними конституційними обмеженнями. Обидва проекти мали спільну мету – покращення становища громадян і боротьбу з абсолютною монархією, однак шляхи досягнення цієї мети були різними.

Ідеї П. Пестеля та М. Муравйова мали значний вплив на розвиток правової та політичної думки в Російській імперії, хоча вони не призвели до негайних змін. Зазначені концепції лягли в основу подальших реформ, зокрема в другій половині XIX ст., коли питання демократизації та прав громадян почали набувати актуальності. Вони також вплинули на формування політичних поглядів та розробку нових моделей державного устрою, хоча ідеї, подані в цих документах, не були реалізовані на практиці. Таким чином, проведене дослідження показало важливість «Руської Правди» та «Конституції» як основи для подальших реформ в Російській імперії та продемонструвало різноманіття підходів до розв'язання проблем державного устрою та правового статусу громадян.

Науковий внесок даного дослідження полягає у порівнянні ключових документів декабристського руху – «Руської Правди» П. Пестеля та «Конституції» М. Муравйова – з точки зору їх історико-правового контексту, що дозволяє не лише виявити важливі паралелі та розбіжності в їхніх концептуальних засадах, але й визначити вплив на подальший розвиток правової та політичної думки в Російській імперії. Здійснено порівняльний аналіз цих двох документів у контексті історичних умов виникнення, форми державного устрою, прав і свобод громадян та ступеня радикалізму запропонованих реформ, що дозволяє розширити розуміння політичних процесів того часу. Дослідження доповнює існуючі роботи з декабристської тематики, акцентуючи увагу на правових аспектах проектів і їх взаємозв'язку з реформаторськими тенденціями у Росії в середині XIX ст. Це дає змогу оцінити не лише ідеї окремих діячів, але й у контексті еволюції правової думки, що передувала більш глибоким змінам в імперії. Таким чином, науковий вклад цього дослідження полягає в уточненні та розширенні розуміння правових концепцій декабристів та їх місця в історії російської політичної думки.

Перспективи подальших досліджень історико-правового контексту «Руської Правди» П. Пестеля та «Конституції» М. Муравйова відкривають нові можливості для вивчення впливу цих документів на розвиток правової думки не тільки в Російській імперії, а й в Україні. У рамках досліджень можна зосередитися на кількох важливих аспектах. Варто звернути увагу на те, як ідеї декабристів, зокрема принципи конституційного устрою, федералізму та прав і свобод громадян, впливали на українську правову думку в період XIX ст., коли на території України активно розвивалися національно-визвольні рухи та зростала політична активність. Порівняння цих ідей із правовими концепціями, що формувалися в Україні в контексті боротьби за незалежність, дозволить визначити, наскільки ці ідеї вплинули на місцеві правові традиції та погляди

українських інтелектуалів того часу. Також, одним з перспективних напрямів дослідження є визначення впливу ідей декабристів на ідеологію українських революційних рухів кінця ХІХ –початку ХХ ст. Таким чином, вивчення ідей декабристів в контексті розвитку правової думки в Україні відкриває нові горизонти для розуміння взаємодії між російськими і українськими правовими концепціями, а також впливу цих ідей на етапи становлення української національної держави.

Список використаних джерел:

1. Білецький Л. Руська правда й історія її тексту. Вінніпег: Українська вільна академія наук в Канаді, 1993. 166 с.
2. Грінченко Б. Ідея федералізму у декабристів. К.: Видав Б. Грінченко, 1907. 21 с.
3. Казьмирчук Г. Д. Вибрані твори. Том 1. Декабристи в Україні / наук. ред. Ю. В. Латиш. К., 2012. 244 с.
4. Калугін Ю. І. Декабристи на Україні. К.: Молодь, 1971. 374 с.
5. Кульчицький В. С. Державно-правові погляди декабристів. Проблеми правознавства. 1975. Вип. 32. С. 3-10.
6. Конституция Никиты Муравьева (из бумаг И. И. Пущина). Т. 1. Революционное движение в России в ХІХ ст. М.: Наука, 1985. С. 268-288.
7. Мартюк А. Історіографія дослідження законопроектів декабристського руху: дискусійні питання. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2012. № 1(3). С. 161-165.
8. Нечкина М.В. Движение декабристов. Том 1. М.: Издательство Академии наук, 1955. 484 с.
9. Павлов В. Северное общество декабристов: ориентиры, ценности, действия. *Практична філософія*. 2020. № 1 (75). С. 81-92.

10. Павлов В. Л. Социально-философский контекст Конституции Никиты Муравьева. *Практична філософія*. 2016. № 3 (№ 61). С. 87-99.
11. Пестель П. Русская правда. Наказ Временному Верховному Правлению. СПб : Культура, 1906. 244 с.
12. Прозоров Н.С. П.И. Пестель: конституционный и другие законодательные проекты. К., 2005. 215 с.
13. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX століття). К.: Вид-во «Арій», 2016. 320 с.
14. Baumann R. The Decembrist Revolt and its Aftermath: Values in Conflict. *InterAgency Journal*. 2019. Vol. 10, №. 3, pp. 21-32.
15. O'Meara P. The Decembrist Pavel Pestel: Russia's First Republican. London: Palgrave Macmillan, 2003. 246 p.
16. Nevsky S. Criminal law issues in the «Russkaya Pravda» («Russian Truth») by Pavel Pestel. *Historical and social-educational ideas*. 2016. № 8(1). pp. 103-108.
17. Pestel P.I. Russian Truth. Order to the Provisional Supreme Government. St. Petersburg: Culture Book, 1906. 245 p.
18. Schwarz-Sochor J. P.Pestel. The beginnings of jacobin thought in Russia. *International Review of Social History*. 1958. Vol. 3, №. 1, pp. 71-96.